

Tanulmány

Nagy Andrea

Gépi fordítás és szövegkoherencia

Egy francia sajtócikk DeepL-fordításainak szemiotikai textológiai vizsgálata

Abstract

This paper analyzes a machine-translated version of a French news article, focusing on the coherence of the target text and its equivalence to the global meaning of the source text. The study adopts a semiotic textological approach, emphasizing that machine translation often produces local solutions at the micro level (within words or sentences) while neglecting the rhetorical and stylistic structure of the text at the meso and macro levels. This can lead to a disruption of overall textual coherence. The analysis compares two DeepL translations of the same article produced two years apart. The theoretical framework centers on the levels of textual connectedness – connexity, cohesion, and coherence – with particular emphasis on the concept of constringency. This framework enables an assessment of whether the grammatical and lexico-semantic structures of the target text convey the same state-of-affairs relations as those implied by the meaning structure of the source text.

Keywords: text coherence, constringency, machine translation, semiotic textology

1 Bevezetés

Tanulmányomban egy gépi fordító által létrehozott célnyelvi szöveg koherenciáját és a forrásnyelvi szöveg globális jelentésével való ekvivalenciáját vizsgálom szemiotikai textológiai megközelítésben. Célom annak bemutatása, hogy a gépi fordítás során a szöveg mikroszintjén (két szövegelem egyszeri kapcsolatában) olyan lokális megoldások jönnek létre, amelyek nem veszik tekintetbe a szöveg mezo- (mondatok, mondatösszetevők) és makroszinten (az általános szövegszerkezet szintjén) strukturált, retorikai-stilisztikai szerkezete által is felerősített jelentését. Ez a szövegegész koherenciájának sérülését okozza.

Elemzésem alapját egy francia sajtócikk két év különbséggel készült DeepL-fordítása képezi (DeepL Translator, <https://www.deepl.com>). Az elméleti keretben a szövegösszefüggés síkjaira: a konnexitás, a kohézió és a szövegkoherencia szempontjából legfontosabb fogalomra, a konstringenciára összpontosítok. Ezek segítségével meghatározható, hogy a célnyelvi szöveg grammatikai és lexiko-szemantikai szerkezete ugyanazokat a tényállás-összefüggéseket közvetíti-e, mint amelyek a forrásnyelvi szöveg jelentésszerkezetéből következnek. Ha a kettő között eltérések mutatkoznak, vizsgálom, hogy azok milyen szövegszinten és mekkora hatókörrel jelentkeznek. Mivel a forrásnyelvi szöveg a *Le Nouvel Observateur* című, neves francia újságban megjelent sajtócikk, azt koherensnek tekintem, így kizárólag a célnyelvi variánsok koherenciáját vizsgálom.

2 A szövegkoherencia értelmezése szemiotikai textológiai keretben

A Petőfi S. János által kidolgozott szemiotikai textológia¹ a szöveget pragmatikailag meghatározott, összetett jelként értelmezi, amelynek szintaktikai és szemantikai szerveződése a nyelvi megformáltság szintjén is tükrözi ezt a pragmatikai meghatározottságot. Petőfi szerint szövegnek az a multimediális, de alapvetően verbális nyelvi produktum tekinthető, „amely egy adott vagy feltételezett kommunikációs helyzetben, egy adott vagy feltételezett funkciónak (intenciónak) eleget tevő, összefüggőnek és teljesnek tekinthető tényállás-konfigurációt juttat kifejezésre összefüggő és teljes megformáltságúnak tekinthető szövegmondat/szövegmondatlánc formájában” (Petőfi S. 2009a: 25). A nyelvi konstrukció összefüggőségét a *konnexitás* és a *kohézió* fogalmakkal írja le, míg a tényállás-konfigurációk összefüggő voltát a *konstringencia* terminussal jelöli (lásd Petőfi S. 2009a; 2009b).

A konstringencia központi szerepet kap a szövegértelem szerveződésének explicit leírásában. Petőfi koncepciójában egy kommunikátum szövegsége nem a hagyományos konnexitás, kohézió és koherencia alapján ragadható meg, hanem annak függvénye, hogy a befogadó az értelmezés során összefüggőnek, azaz konstringensnek tartja-e a nyelvi képződmény által feltételezetten kifejezett tényállás-konfigurációt, és el tudja-e azt fogadni a valóságos vagy egy feltételezett világ részeként.

Széles körben elfogadott, hogy a nyelvi sík jól formáltsága és a szemantikai konzisztencia önmagában nem előfeltétele a koherenciának. A szöveg feltételezett valóságvonatkozása azonban nem választható el a nyelvi síkuktól, mert a szövegértelem létrejöttéhez a szöveg szerveződésében részt vevő minden nyelvi elem hozzájárul a neki tulajdonítható jelentésegységen keresztül. A koherencia vizsgálatakor ezért figyelembe kell vennünk a szöveg nyelvspecifikus sajátosságait és a feltételezetten utalt tényállások konstringenciáját egyaránt.

Ennek megfelelően a célnyelvi sajtószövegben először a mondatgrammatikai viszonyokat vizsgálom, majd a szemantikai konzisztenciát elemzem. A kohézió szempontjából a nominális elemek izotópláncát, a stilisztikai és retorikai szerkezeteket (például szóismétlés és gondolatritmus), valamint a teljes szöveget átszövő metaforát tekintem meghatározónak. Végül azt vizsgálom, hogy a szöveg nyelvi síkjai alapján kirajzolódó jelentésvizonyokhoz összefüggő tényállásegységes rendelkezhető-e. A befogadó ugyanis a konstringenciaitétele révén minősíti a szöveget részben vagy egészben koherensnek.

3 Példaelemzés

A fordításra kiválasztott francia újságcikk egy nyílt levél Emmanuel Macron államfőhöz, amely a *Le Nouvel Observateur* online kiadásának véleményrovatában jelent meg 2023. április 12-én. Szerzője, Coralie Miller dokumentarista és újságíró azt rója fel az elnöknek, hogy együttműködik a szélsőjobboldallal, és ki akarja szorítani a baloldalt a Nemzetgyűlésből. A szerző ezt árulásként éli meg, hiszen az előző két elnökválasztáson azért támogatta Macront, hogy akadályozza a szélsőjobb előretörését. A francia forrásnyelvi szöveg sztenderd, művelt köznyelvi regiszterben íródott. Mondatszerkezete nagyrészt egyszerű és mellérendelő, átlagos hosszúságú. Az eredeti cikk terjedelme miatt az alábbiakban egy rövidített változatot idézek:

¹ Petőfi S. János szemiotikai textológiájának szöveg szemléletét, elméleti keretét és fogalomrendszerét több munkájában is bemutatta; a legátfogóbb képet a következő műveiből kaphatjuk: 1997, 2004, 2009.

« Pourtant, j'avais fait barrage » : lettre au président de la République

Monsieur le président,
 J'ai voté pour vous.
 Et toujours malgré moi.
 Je ne voulais pas de vous comme président, mais j'ai serré les dents.
 Deux fois.
 J'ai regardé mes enfants, j'ai regardé mon pays, j'ai regardé notre histoire.
 Et j'ai fait ce que je considérais être mon devoir.
 Depuis mes 18 ans, sur cinq élections présidentielles, j'ai participé à trois barrages.
 [...]
 Je me suis effacée parce qu'il était alors entendu qu'entre la droite et l'extrême droite, il valait mieux toujours la droite.
 Oui, monsieur le président, vous avez beau nous jouer du « en même temps », pour moi comme pour des millions d'électrices et électeurs de gauche, vous êtes de droite.
 Mais j'ai répondu présente et j'ai voté pour vous.
 Deux fois.
 En 2017, j'ai fait barrage.
 En 2022, j'ai fait barrage.
 [...]
 La gauche est rapidement devenue votre bouc émissaire, votre ennemie publique numéro 1.
 Jusqu'à ce que soit commis l'irréparable : deux vice-présidents RN élus à 280 voix.
 C'est-à-dire avec celles de votre majorité.
 Pourtant, j'avais fait barrage.
 [...]
 Vous avec qui j'ai partagé un idéal et des valeurs, vous qui m'avez appelée à la rescousse pour faire front contre front, je vous en conjure : ne vous rendez pas complices par votre silence gêné.
 J'ai fait barrage.
 Maintenant c'est à vous.

3.1 Mondatgrammatikai szintű fordítási hibák

A szöveg mikroszintjén az elemek hatóköre lokális, „elemi jellegű, azaz két, esetleg három elemi szövegegység egyszerű és egyszeri viszonya, vagyis kapcsolata, amelynek az érvénye nem terjed tovább a szövegben. A mikroszintű viszony közvetlenül nem érinti a szöveg más elemeit, közvetlenül nem játszik szerepet a szöveg teljes értelemhálózatának a kialakításában” (Tolcsvai Nagy 2001: 117). Ezek közé a hagyományosan grammatikai kapcsolatoknak nevezett jelenségek közé tartozik például az igealakok grammatikai alannyal való egyeztetése, a névmási, a birtokjelen vagy személyjelen alapuló korreferencia. A mikroszintű viszonyok közvetlenül nem hatnak a szöveg más elemeire, de bizonyos esetekben – mint az alábbi táblázatban szereplő szövegrészek fordítási hibái mutatják – közvetetten mégis hatással lehetnek a szöveg globális értelemhálózatára.

francia szöveg	DeepL 2023	DeepL 2025
Monsieur le président, J'ai voté pour <i>vous</i> . Comme des millions d'électrices et d'électeurs de gauche, <i>je</i> suis faite de	Elnök Úr! Én <i>önre</i> szavaztam. Mint a baloldali szavazók milliói, <i>én</i> is ugyanabból a fából faragtak, amit <i>önök</i> ,	Elnök Úr, Én <i>önre</i> szavaztam. Mint a baloldali szavazók millióit, <i>engem</i> is olyan fából faragtak, amit úgy

ce bois que vous ne semblez pas connaître : je me suis effacée pour l'intérêt général.	úgy tűnik, nem ismer nek : félreálltam a közérdekért.	tűnik, nem ismer nek : félreálltam a közérdekért.
L'avez- vous pensé seulement une seconde ? Permettez-moi d'en douter. Car un mois après ce discours, vous commencez votre travail de sape contre nous. Piétinant une grande partie de vos propres électrices et électeurs, vous aviez choisi votre plan de bataille : renvoyer dos à dos « les extrêmes ».	Gondolta ezt egy pillanatig is? Kétlem. Mert egy hónappal azután a beszéd után elkezd ted aláásni minket. Megválasztott ad a haditer vedet , eltaposva saját szavazó id nagy részét, és úgy döntö tél , hogy a „szélsőségeket” állít od egymásnak háttal.	Gondolt erre egy pillanatig is? Kétlem. Mert egy hónappal e beszéd után elkezd ted aláásni minket. Saját választóinak nagy részét eltaposva, Ön kiválasztot ta a haditer vét : a „szélsőségeket” egymás ellen kijátszani.
Aujourd'hui, vous criminalisez la moindre de nos contestations. Vous nous accusez de menacer les institutions. Aujourd'hui, vous laissez votre ministre de l'Intérieur parler du « terrorisme intellectuel de l'extrême gauche » pour désigner l'opposition, [...]	Ma a legkisebb tiltakozásunkat is kriminalizál ják . Azzal vádol nak minket, hogy veszélyeztetjük az intézményeket. Ma megenged ik a belügyminiszter ük nek, hogy "a szélsőbaloldal szellemi terrorizmusáról" beszéljen, hogy az ellenzéket megnevezze, [...]	Ma a legkisebb tiltakozásunkat is kriminalizál ják . Azzal vádol nak minket, hogy veszélyeztetjük az intézményeket. Ma megenged ik a belügyminiszter ük nek, hogy a „szélsőbaloldal szellemi terrorizmusáról” beszéljen, hogy az ellenzéket megnevezze, [...]
Votre trahison, je l'ai ressentie dans ma chair le soir du 17 février dernier, quelques minutes après minuit, alors que [...]	A húsbomban éreztem az önök árulását múlt február 17-én este, néhány perccel éjfél után, amikor [...]	A csontjaimban éreztem az önök árulását február 17-én este, néhány perccel éjfél után, amikor [...]

A neurális gépi fordítás a fordítandó szöveget kisebb egységekre bontja, és ezek mintázata révén modellezi a szavak jelentését és kapcsolatát más szavakkal. Ez alapján elsősorban a szöveg lokális szintjén várhatnánk a legnagyobb hatékonyságot. Ezt részben alátámasztja, hogy a DeepL fordításaiban mindössze egyetlen példát találunk mondat szerkezeten belüli hibás grammatikai egyeztetésre: a 2023-as változatban a *faragtak* ige tárgyi vonzatát *én* alakban adja meg, míg a 2025-ös változat már a nyelvtanilag helyes *engem* formát használja.

Ugyanakkor a célnyelvi variánsokban félkövérral szedett elemek szintén a szöveg mikroszintű kapcsolóelemei, mégis hibás fordításnak minősülnek. A francia szövegben a *vous* (ön) személyes névmás és a *votre/vos* (az ön valamije/valamije) birtokos determinánsok végig a nyílt levél címzettjével, a *Monsieur le président* (Elnök Úr) kifejezéssel korreferensek. A DeepL magyar nyelvű fordításaiban azonban a kontextusnak megfelelő *ön* helyett gyakran

tegezést kifejező igeragok és birtokjelek jelennek meg: *elkezdted, megválasztottad, döntöttél*, illetve *haditervedet, szavazóid*. Több esetben pedig a többes számú *önök* forma bukkan fel, igealakok esetében csak igerag formájában: *az önök árulását*, illetve (önök) *kriminalizálják, vádolnak* stb.

A névmási és birtokos determinánsi korreferenciális viszony hatóköre csak a *Monsieur le président/Elnök Úr* főnévi csoportra terjed ki. Mivel ezek az utalások a forrásnyelvi szövegben ismétlődnek és ugyanarra a referensre vonatkoznak, egymáshoz kapcsolódva már szövegszerkezeti összetevővé, a szövegjelentés összefüggőségét biztosító eszközzé válnak: a levél szerzője folyamatosan az államfőt szólítja meg, és végig hozzá intézi gondolatait. Ezzel szemben a DeepL által adott magyar fordításokban eltűnik az egyazon referensre való utalás, és látszólag esetlegesen váltakoznak a tegező, valamint az egyes és többes számú magázó formák. Az anaforikus utalás emiatt nem mindig egyértelmű, a referens bizonytalanná válik, ami a szöveg összefüggésében is töréseket okoz.

A fordítási hiba oka feltehetően egy háttérben készült angol nyelvű köztes változat. Mivel francia–magyar viszonylatban valószínűleg jóval kevesebb tanítóadat áll a gépi fordító rendelkezésére, mint angol–magyar viszonylatban, ezért a forrásnyelvi szövegből először egy angol verziót készíthetett, s a *vous/votre* helyett álló *you/your* magyarázhatja a magyar nyelvű változat hol tegező, hol magázó alakjait. A 2023-as változathoz képest a 2025-ben készült fordítás valamelyest kevesebb hibája minden bizonnyal az időközben megnövelt tanítóadat-mennyiségnek köszönhető.

3.2 Szövegsemantikai szintű fordítási hibák

A célnyelvi szöveg szemantikai összefüggéseit vizsgálva arra a jelenségre koncentrálok, amely alapvető a forrásnyelvi szöveg jelentéstani konzisztenciája szempontjából. A szövegmondaton átívelő, a teljes szöveget átfogó kohéziós kapcsolatot a szöveg fókuszában álló *faire barrage* kollokációs szókapcsolat biztosítja, amely „a szöveg lényegét magában foglaló, integráló erejű” (Szikszainé Nagy 2004: 177) fókuszmondatként – *j’avais fait barrage* (gátat állítottam) – már a címben megjelenik.

A francia szövegben a szélsőjobb előretörésének ’gátat állít/gátat vet’ egy olyan metafora, amely a szöveg mezoszintű fogalmi sémájaként járul hozzá a szövegegész koherenciájához: „a metafora lehetséges összetevői, ill. nyelvi kifejtései a mezoszintű szövegrészlet különböző részein azonos metaforában kapják értelmüket, egyúttal beépülve a mondatokba, ill. egyéb mezoszintű kapcsolatokba” (Tolcsvai Nagy 2001: 282). A szöveg legfőbb izotópláncát a kollokáció nyolcszori, szinte változatlan ismétlődése alkotja (egyes szám első személyben két múlt idejű igealak váltakozik: *j’avais fait barrage/j’ai fait barrage*), valamint egyszer az önálló *barrage* főnév. A forrásnyelvi szövegben a mondat- és szóismétlésből fakadó gondolatrítmus olyan stilisztikai-retorikai eszköz, amely „a szöveg strukturálásával, a különböző fokú ismétléssel [...] elősegíti a meggyőzést” (Szathmári 2008: 451).

A DeepL a magyar fordításaiban azonban – amint az alábbi táblázat mutatja – nem ismeri fel a *faire barrage* kollokációt. Nem az absztrakt, metaforikus ’gátat állít’ jelentést adja meg, hanem különálló lexikai egységekként kezeli a szókapcsolat elemeit, és a konkrét, fizikai ’útakadály’ jelentést alkalmazza.

francia szöveg	DeepL 2023	DeepL 2025
« Pourtant, j'avais fait barrage » : lettre au président de la République	Levél a köztársasági elnöknek: „ Mégis útlezárást állítottam”	„Levél a köztársasági elnökhöz: „ Mégis útlezárást állítottam fel”
Animée d'une froide colère, la documentariste Coralie Miller s'adresse, dans cette tribune pour « l'Obs », à Emmanuel Macron. Elle a voté pour lui aux deux dernières présidentielles, motivée par le besoin de faire barrage à l'extrême droite, mais elle l'accuse aujourd'hui de trahison et de tenter d'expulser la gauche de l'arc républicain.	Coralie Miller dokumentumfilmes a L'Obs számára írt cikkében hideg haraggal fordul Emmanuel Macronhoz. Az elmúlt két elnökválasztáson rá szavazott, amit a szélsőjobboldal blokkolásának szükségessége motivált, de most árulással vádolja, és azzal, hogy ki akarja szorítani a baloldalt a köztársasági ívből.	Hideg haragtól hajtva Coralie Miller dokumentumfilmes a L'Obs című lapban megjelent véleménycikkében Emmanuel Macronhoz fordul. Az elmúlt két elnökválasztáson a szélsőjobboldal blokkolásának igénye által motiválva szavazott rá, de most árulással vádolja, és azzal, hogy ki akarja szorítani a baloldalt a köztársasági ívből.
Depuis mes 18 ans, sur cinq élections présidentielles, j'ai participé à trois barrages .	18 éves korom óta öt elnökválasztásból háromszor vettem részt a második fordulóban .	18 éves korom óta öt elnökválasztásból háromszor vettem részt a második fordulóban .
Mais j'ai répondu présente et j'ai voté pour vous. Deux fois. En 2017, j'ai fait barrage . En 2022, j'ai fait barrage .	De én válaszoltam a jelenlévőknek, és önre szavaztam. Kétszer. 2017-ben ön ellene szavaztam . 2022-ben is ön ellen szavaztam .	De én felálltam és önre szavaztam. Kétszer. 2017-ben ön ellene szavaztam . 2022-ben is ön ellene szavaztam .
Jusqu'à ce que soit commis l'irréparable : deux vice-présidents RN élus à 280 voix. C'est-à-dire avec celles de votre majorité. Pourtant, j'avais fait barrage .	Egészen addig, amíg meg nem történt a jóvátehetetlen: két RN alelnököt választottak 280 szavazattal. Vagyis a többségük szavazataival. És mégis , én állítottam útlezárást .	Egészen addig, amíg meg nem történt a jóvátehetetlen: két RN alelnököt választottak 280 szavazattal. Más szóval a ti többségetek szavazataival. És mégis útlezárást állítottam.
Pourtant j'avais fait barrage .	Mégis blokkoltam .	És mégis útlezárást állítottam fel.

<u>Pourtant j'avais fait barrage.</u>	<u>Mégis útlezárást</u> állítottam.	És mégis <u>útlezárást</u> állítottam.
J'ai fait barrage. Maintenant c'est à vous.	Felállítottam egy akadályt. Most rajtatok a sor.	Úttorlaszt állítottam. Most rajtatok a sor.

Mivel a gépi fordító hatalmas nyelvi adatbázisokban keres ismétlődő mintázatokat, elvárható lenne, hogy könnyedén kezelje egy szó, kifejezés vagy mondat forrásnyelvi ismétlődését. Ennek ellenére meglepő, hogy a monotonul ismétlődő *barrage* szónak a magyar változatok öt különböző ekvivalenst adnak meg: *útlezárás*, *úttorlasz*, *akadály*, *forduló*, *valaki ellen szavaz* és *blokkolás*. Bár több megoldás is elfogadható, a szöveg kohéziója érdekében következetes lexikai megfeleltetés szükséges minden egyes *barrage* / *faire barrage* esetében. Ez nem csupán stilisztikai kérdés: a gondolatritmusból fakadó, a szövegegész globális kohézióját biztosító retorikai alakzat és annak meggyőző érvelő ereje csak ezáltal tud érvényesülni a magyar változatban is.

A *blokkolás* és a *valaki ellen szavaz* fordítási lehetőségek önmagukban nem rosszak, mivel a többi megoldással ellentétben ez a két kifejezés épp a *j'avais fait barrage* metaforikus jelentését adja vissza. A vizsgált szövegkontextusban azonban teljesen hibás megoldás az *ön ellen szavaztam*, hiszen logikai ellentmondásba kerül az előző mondatban szereplő *önre szavaztam* állítással. A DeepL nem volt képes felismerni a kétmondatos szövegrész explicit jelentéskapcsolatát és kikövetkeztetni a köztes gondolati tartalmat: *önre szavaztam* – 'mert ezzel a politikai döntésemmel úgy hittem,' – *gátat állítottam* 'a szélsőjobb előretörésének'.

A gépi fordító kontextusértésének hiánya arra vezethető vissza, hogy a metafora értelmezése nem automatizálható. A nyelvi elemek jelentésének dekódolása önmagában nem elegendő, mert a metaforikus kifejezés és a referált entitás között olyan távoli, asszociációs kapcsolat van, amit a befogadó csak a világról való tudása alapján érthet meg. Erre mutat rá Szathmári is (2008: 396), amikor kiemeli, hogy a metafora „[i]nterpretációjához, vagyis működéséhez elengedhetetlen a szűkebb (nyelvi) és a tágabb (aktuális, beszédbeli, szituációs) kontextusról, valamint a világról való tudásunk. [...] Működéséhez két ténytet kell szem előtt tartanunk: a metafora mindig szövegösszefüggésben az, ami, pusztán a szövegösszefüggés szintjén azonban nem interpretálható”.

3.3 Konstringencia és koherencia a célnyelvi szövegben

A konstringencia a szövegértékűségről alkotott befogadói ítéletet a valóságvonatkozás dimenziójába helyezi. „Ez az ítéletalkotás pedig független attól, hogy a nyelvi megformáltság síkján teremődik-e grammatikai és/vagy szemantikai összefüggés (konnexitás, kohézió), vagy sem. Amennyiben egy szövegszerű képződményhez (mondatlánc) a befogadó képes olyan tényállást hozzárendelni, amelyet – saját tudati világa alapján – a valóság részeként tud feltételezni, akkor a mondatláncot szövegnek értékeli, akkor is, ha a mondatok jelentésbeli összefüggését nyelvi jelenségek nem erősítik meg” (Dobi 2021: 124).

A vizsgált célnyelvi szövegben a verbális sík ugyan támogatja a szövegjelentés összefüggőségét, de – ahogy az elemzésekből látható – a nyelvi síkok különböző mértékű sérülése figyelhető meg. A mondatokon belüli grammatikai kapcsolatok terén csak néhány hiba tapasztalható, elsősorban ígékhez kapcsolódó névmások (pl. *én/engem*) helytelen fordítása. Ezek a lokális szintű problémák azonban nem befolyásolják érdemben a szöveg globális értelmezhetőségét,

így az utalt tényállások konstringenciáját sem. Ezzel szemben a francia *vous* személyes névmás következetlen fordítása (hol tegező, hol magázó alakban) már a szövegegész értelemhálózatára kiható zavart okoz. A befogadó emiatt kénytelen a *vous* referensének a szöveg mezoszintjén vagy akár mondatonként különböző lehetséges antecedenst keresni. A névmási utalás nehezen követhető, s ez gondot okoz a referens/referensekhez köthető tényállások értelmezésében is.

A kohézió sérül a leginkább a célnyelvi szövegekben, ami két tényezőre vezethető vissza: egyrészt a *faire barrage* kollokáció jelentésének, másrészt metaforikus használatának fel nem ismerésére. A magyar fordításban alkalmazott kifejezések (*útlezárás, úttorlasz, akadály*) ugyan tematikusan összetartoznak és jelentésbeli egységet sugallanak, de nem illeszkednek a szöveg többi értelemösszetevőjéhez (köztársasági elnök, pártok, szavazás stb.). Emiatt ezeknek az elemeknek a jelentéséhez nem rendelhető olyan valóságvonatkozás, amelyet a szövegjelentésből leképezhető többi tényállással összefüggőnek ítélnénk.

A konstringenciát tovább gyengíti a francia *pourtant* kötőszó pontatlan *mégis* magyar fordítása. Az eredeti szövegben a *pourtant* négyszer szerepel – beleértve a címet is –, ezért kiemelt jelentőségű: az ismétlés egyszerre erősíti a kapcsolt mondatok tartalmi szembeállítását és a szerző csalódottságát, amely a várakozásával ellentétes eredményből fakad. A magyar fordításban a *pedig* használata lenne indokolt, mivel ez fejezi ki a nem teljesült elvárást: *Pedig én gátat állítottam* (szavazatommal a szélsőjobb előretörésének).

A célnyelvi szövegek nyelvi síkjain tapasztalható sérülések tehát hatással vannak arra, hogy a befogadó a szövegek által utalt tényállásokat csak részben tudja összefüggőnek tartani. A befogadó háttérismeretei (például Franciaország politikai rendszeréről, alkotmányos berendezkedéséről, politikai aktualitásairól), valamint egyéni tapasztalatai (például a szavazási stratégiákról vagy éppen a gépi fordítások megbízhatóságáról) határozzák meg, hogy mennyire tudja a nem konstringens tényállásokat gondolatban korrigálni. Ennek a mentális műveletnek a függvényében tudja a fordított szövegeket helyenként egészen, máshol csak részben koherensnek minősíteni.

4 Összefoglalás

A szemiotikai textológiai szövegvizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a gépi fordítás során a szöveg koherenciája elsősorban azon múlik, hogy a fordítóprogram képes-e felismerni a szöveg makroszintű jelentésstruktúráit, stilisztikai-retorikai szerveződését és konceptuális összefüggéseit. Az elemzett célnyelvi szövegekben a grammatikai és lexikai pontatlanságok ezekre a problémákra vezethetők vissza, és a szöveg globális jelentésében olyan zavart okoznak, amely gyengíti a célnyelvi szöveg tényállásainak konstringenciáját, ezáltal a szöveg egészének koherenciáját.

Mindez rávilágít arra, hogy bár a neurális gépi fordítók egyre fejlettebbek a szintaktikai és szemantikai kapcsolatok felismerésében, továbbra is korlátozottak a szöveg mélyebb jelentésképeinek kezelésében. A szöveg pragmatikai és stilisztikai koherenciájának megőrzése emberi ellenőrzést és értelmezést igényel, különösen olyan esetekben, amikor a forrásnyelvi szövegben hangsúlyos retorikai és diskurzusbeli elemek jelennek meg.

Irodalom

- DeepL Translator (2025): *Online gépi fordítóprogram*. DeepL SE, Köln.
<https://www.deepl.com>
- Dobi, E. (2021): *A szemiotikai textológia hozadéka a szövegek jelentésreprezentációjában*. *Nyelvtudományi Értekezések* 170. Budapest: Akadémiai Kiadó.
<https://doi.org/10.1556/9789634546894>
- Petőfi, S. J. (1997): *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram I. Officina Textologica* 1. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Petőfi, S. J. (2004): *A szöveg mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai-textológiai szöveg szemléletbe*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Petőfi, S. J. (2009): *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram II. (Adalékok a verbális szövegek szövegösszefüggőség-hordozóinak vizsgálatához)*. *Officina Textologica* 15. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- Petőfi, S. J. (2009a): A szöveg-összefüggőség hordozói (első közelítés). In: Petőfi S. J. (szerk.): *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram II. (Adalékok a verbális szövegek szövegösszefüggőség-hordozóinak vizsgálatához)*. *Officina Textologica* 15. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 25–38.
- Petőfi, S. J. (2009b): A szöveg-összefüggőség hordozói (második közelítés). Konnexitás, kohézió, konstingencia – koherencia. In: Petőfi S. J. (szerk.): *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram II. (Adalékok a verbális szövegek szövegösszefüggőség-hordozóinak vizsgálatához)*. *Officina Textologica* 15. Debrecen: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 69–78.
- Szathmári, I. (szerk.) (2008): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Szikszainé Nagy, I. (2004): *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris.
- Tolcsvai Nagy, G. (2001): *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Forrás

- Miller, C. (2023): *Pourtant, j'avais fait barrage : lettre au président de la République*. In: *Le Nouvel Observateur*, elektronikus kiadás, 2023. április 12.
<https://www.nouvelobs.com/opinions/20230412.OBS72062/pourtant-j-avais-fait-barrage-lettre-au-president-de-la-republique.html> (Letöltés: 2023.04.12. és 2025.02.20.).

Nagy Andrea
 Debreceni Egyetem
 Francia Tanszék
 H-4002 Debrecen
 Pf. 400
nagy.andrea@arts.unideb.hu